

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Institut mezioborových studií Brno

Výchovná funkce probační a mediační služby

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce :
PhDr. et Mgr. Ivo Svoboda

Vypracoval:
Jiří Havránek

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Výchovná funkce probační a mediační služby“ zpracoval samostatně a použil jsem jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

.....

Jiří Havránek

Poděkování

Děkuji panu PhDr. et Mgr. Ivu Svobodovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat PhDr. Evě Filipové, vedoucí střediska Probační a mediační služby v Kutné Hoře za pomoc při vykonání odborné praxe a své manželce Liduše za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Kutná Hora 21. března 2005

Jiří Havránek

OBSAH

ÚVOD

1. PROBACE A MEDIACE – úvod do problematiky
 - 1.1 Probace a mediaci – vznik a vývoj
 - 1.2 Historie probace a mediaci
 - 1.3 Současnost probace a mediaci v evropských zemích
 - 1.4 Probace a mediaci v ČR.
2. PROBACE – jako forma trestu, MEDIACE – jako metoda řešení konfliktu
 - 2.1 Probace – pojem a význam
 - 2.2 Mediaci – pojem a význam
 - 2.3 Probace a mediaci v praxi
3. PREVENTIVNÍ A VÝCHOVNÁ ČINNOST PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY ANO ČI NE
 - 3.1 Společensko morální aspekty
 - 3.2 Mediaci a její výchovná činnost
 - 3.3 Probace a parole – jejich výchovná činnost

ZÁVĚR

Resumé

Anotace

Literatura a prameny

ÚVOD

Probační a mediační služba je zcela nový fenomén, který vstoupil do českého právního systému v době nedávné a dá se říci, že ještě nezískal zcela postavení, které mu jistě právem náleží. Význam probace a mediace spočívá především v tom, že se zabývá organizováním a výkonem dozoru nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným a individuální pomocí obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život s cílem napravit právní a společenské vztahy. Dále se zabývá mimosoudním zprostředkováním a řešením sporů mezi obviněným a poškozeným a urovnáním konfliktních stavů v souvislosti s trestním řízením.

Probace a mediace je významný institut, který v našem právním systému má své nezastupitelné místo a jeho přínos lze spatřovat především u delikventní mládeže, u pachatelů dosud netrestaných a pachatelů méně závažnějších trestných činů. Rovněž působení na odsouzené v době dohledu při výkonu trestů nespojených z odnětím svobody a pomoc při návratu z výkonu trestu odnětí svobody a jejich zařazení do normálního způsobu života má velký význam, což potvrzují i poznatky získané v zemích západní Evropy, kde mají s probací a mediací dlouholeté zkušenosti.

Cílem mé bakalářské práce je především poukázat na to, že není účelné ani výchovné a v žádném případě preventivní za každou cenu kriminalizovat všechny nezákonné skutky, zvláště ty s malou společenskou nebezpečností. Je nutné změnit radikálně přístup k pachatelům trestné činnosti, odvrátit se od mechanické, zkostnatělé represe a začít diferencovat a individuálně přistupovat k jednotlivým kauzám. V odůvodněných případech nabízet alternativní řešení trestních věcí mimosoudní cestou, a těm co se vrací z výkonu trestu odnětí svobody zpět do života, nejen vyplácet jakési, nic neřešící finanční almužny, ale účelně jim pomoci k návratu do společnosti a vhodnými programy je odvést od cesty zpět na šikmou plochu.

Probace a mediacce je jistě přínosem v rámci restorativní justice pro celou naši společnost, ale její zavádění do praxe je „během na dlouhé trati“. Problém vidím v tom, že v západních demokraciích se k ní dospělo postupným vývojem a logicky se modelovala a utvářela do současné podoby vlivem celospolečenských potřeb a postupně si vynutila legislativní rámec.

V naší republice se sice objevili snahy o jakési změny, byly však spíše ojedinělé a vzhledem ke společensko politické situaci nepadly na úrodnou půdu. Proto se nemohu ubránit pocitu, že jsme mediací a probací byli „zasaženi“ a nyní se s tímto fenoménem musíme „naučit žít“.

Hlavní hypotéza, že „mediace a probace má výchovnou funkci“, je nosnou ideou, kterou se chci v této práci zabývat. Chci poukázat, po dokonalém seznámení s principy mediace a probace, na klady a zápory jejich vlivu na společenské vztahy, lidské myšlení, morálku a změny v právní oblasti.

Pro tento účel jsem si stanovil tyto pracovní hypotézy:

- 1) Probační a mediační služba plní svou výchovnou funkci
- 2) Spolupráce zainteresovaných institucí není na požadované úrovni

Při získávání materiálů ke své práci a jejich zpracování jsem použil především sekundární analýzu dostupných pramenů a literatury. Rovněž jsem se snažil využít svých vlastních zkušeností, které jsem získal za dobu svého působení u policie a během odborné stáže na pracovišti Probační a mediační služby v Kutné Hoře. Přínosem bylo i vlastní pozorování pracovníků probační a mediační služby během vykonané stáže.

I.PROBACE A MEDIACE – úvod do problematiky

I.1 Probace a mediaci Vznik a vývoj

V rámci naplňování nové koncepce trestního práva hmotného a procesního byly na základě přijetí zákona č.257/2000 Sb.z 14. července 2000 o probační a mediační službě, do našeho právního řádu začleněny alternativní tresty a nové formy zvláštních alternativních druhů trestního řízení. Tyto instituty byly zavedeny především za účelem dosažení zjednodušení a zrychlení trestního řízení, posílení postavení poškozeného a uplatnění alternativních forem trestání.

Vše se opírá o logické zjištění, že trest není vždy nejlepší formou reakce státu na protiprávní jednání. Dosavadní zkušenosti, a to jak naše tak i zahraniční, svědčí o tom, že odstrašující účinek trestu nebývá dostatečný, zpřísnění trestů nevede zpravidla ke snížení kriminality a recidivy trestné činnosti. Poškození se domáhají odškodnění složitě a zdlouhavě, často neúspěšně, přesto, že je prioritou, aby poškozený dosáhl nápravy porušených právních vztahů a byly odstraněny jeho obavy z pachatele trestného činu. Velice efektivním způsobem urovnání konfliktních vztahů ve společnosti je využití různých forem zprostředkování alternativního řešení těchto konfliktů. Ty vytváří jednak podmínky pro to, aby poškozený nemusel absolvovat traumatizující soudní řízení, jednak brání vytlačení osob trestně stíhaných a odsouzených ze společnosti, v níž v současné době panují velké obavy z kriminality. Nemůže však jít jen o samoučelné uspokojení potřeb poškozeného, ale musí jít současně i o to, aby si pachatel uvědomil své jednání a jeho následky. Snížení počtu závažnějších případů recidivy lze dosáhnout vytvářením vhodných podmínek pro začlenění pachatelů trestných činů do běžného života. Zde je jistě dost prostoru na využití stávajících a vytvoření nových kvalifikovaných institucí, věnujících se zprostředkování alternativního řešení sporů mimo řízení před soudem a tím k předcházení jejich vyhrocení v rámci soudního projednání.

Ve všech státech západní Evropy lze v posledním období sledovat výraznou snahu o zjednodušení a zrychlení soudního řízení v občanskoprávních věcech a v řízení konkursním. Také tyto tendence jsou motivovány poznáním, že běžnými procesními postupy nelze zvládnout projednání stále se zvětšujícího počtu věcí se vzrůstajícím počtem účastníků v jednotlivých řízeních. Jsou proto nově zaváděny nové typy zjednodušených řízení a k zprostředkování alternativního řešení sporů využívání vysoce kvalifikovaní právníci s hlubokými znalostmi a dlouholetými zkušenostmi zvláště v oborech vyžadujících úzkou specializaci, příp. i interdisciplinární odbornou přípravu. Tyto aktivity jsou společensky vysoce ceněny, a proto se soudům často daří k této činnosti získávat i renomované externí spolupracovníky a využít jejich autority a vysokého odborného kreditu.

Škála u nás již zakotvených alternativních druhů řízení (tzv. odklonů od standardního projednání věci v hlavním líčení i alternativních trestů je poměrně široká. Je však třeba vytvořit dobré podmínky pro zprostředkování alternativního řešení sporů mezi stranami sporu a pro účinný dohled nad odsouzenými v době výkonu trestů nespojených s odnětím svobody nebo v průběhu zkušební doby podmíněného upuštění od potrestání a podmíněného zastavení trestního stíhání a účinnou pomoc těmto osobám po výkonu nepodmíněných trestů odnětí svobody.

Povaha těchto činností je natolik odlišná, že v Evropě není znám pozitivní případ fungujícího modelu, v rámci něhož by jediný pracovník v konkrétní věci kvalifikovaně zvládal současně všechny tyto činnosti. Je však zároveň vhodné, aby v týmech zajišťujících probační službu v širším slova smyslu byli zastoupeni pracovníci, zabývající se všemi těmito typy činností, neboť spolu úzce souvisejí a jen ve svém celku vytváří efektivně fungující systém. /Právní Rozhledy 6/1996-Ke koncepci probační a mediační služby v České republice - JUDr. Alexander Sotolář, JUDr. Zdeněk Sovák – Praha/

1.2 Historie mediace a probace

Rozvoj mediačních a probačních aktivit byl vždy odvislý od kulturních a společenských tradic a ekonomicko-politického systému dané země. Na evropském kontinentu je to především v západoevropských a severoevropských zemích na přelomu 19. a 20. století. Začal se, v souvislosti s řešením trestních věcí, projevovat větší zájem o samotnou osobu pachatele a tím se začaly objevovat nové formy trestání a různých opatření, které ne vždy byly spojené s bezprostředním odnětím svobody. Stále častěji byli do nových postupů zapojováni dobrovolníci nebo různé charitativní organizace, které pečovaly o osoby propuštěné z výkonu trestu. Počaly se objevovat i nové formy řešení trestních případů, které by nahradily trest odnětí svobody, jehož negativní důsledky se stávaly stále více diskutovatelnými.

Probace má svůj původ ve slově *probare* – zkoušeti, ověřovati. Jedná se o specializovanou formu činnosti s pachateli, která obsahuje prvky dohledu a kontroly odvozené od autority soudního rozhodnutí, která se začíná formovat v průběhu 19. století.

Jako zakladatel je uváděn američan John Augustus, který se dobrovolně staral o pachatele trestných činů. V roce 1841 složil kauci za muže, který byl obviněn z opilství a podařilo se mu přesvědčit soudce, aby s vynesením rozsudku počkal pár týdnů a dal tak obviněnému muži šanci splnit slib, že povede řádný život. Po celou dobu byl Augustus s obviněným v kontaktu a dokonce mu nabídl zázemí a pomoc pro spořádaný život na svobodě. Později se s obviněným dostavil k soudu se zprávou o pokrocích obviněného a zároveň požádal soud, aby obviněnému uložilo mírný peněžitý trest a uhrazení soudních výloh. Do roku 1858 takto složil kauci za téměř 2000 lidí a v roce 1878 díky svému úsilí dospěl k přijetí prvního probačního zákona ve státě MASSCHUSETTS.

Mediace, jejíž podstata spočívá ve zprostředkování řešení sporů za účasti třetí osoby – prostředníka, tedy mediátora, má za cíl řídit proces mediace a pomoci oběma stranám sporu dosáhnout řešení, které uspokojí jejich zájmy a potřeby. Tento způsob řešení konfliktu však vychází z toho, že strany konfliktu jsou schopny velké množství sporů řešit vlastními silami bez větších zásahů zvenčí. Je však důležité dát k tomuto řešení

stranám prostor a napomoci jim se v průběhu vyjednávání se orientovat. Toto řešení konfliktů má bohaté tradice a dle Folberga a Taylora, tento způsob řešení sporů není nic nového, ale jedná se spíše o přepracování postupů, které se již vyskytovaly v jiných kulturách a v jiných dobách, kdy v roli prostředníka vystupoval vážený člen rodiny nebo člen komunity./ Příručka pro probaci a mediaci SPJ – Institut pro probaci a medicaci -. Prosinec 2001/

Řešení konfliktu zprostředkováním dohody mezi spornými stranami se začalo institucionalizovat ve druhé polovině 20. století na severoamerickém kontinentu. Mediaci, jako konsenzuální metoda řešení konfliktů se postupně stávala významným doplňkem nebo alternativou soudnímu řešení sporů, založeném na principu konfrontace. Tento způsob řešení sporů našel své uplatnění především ve sféře pracovních sporů. Postupně začala mediace pronikat i do dalších oblastí lidského života, jako třeba sousedské a rodinné spory, ekologické a etnické konflikty. Postupně se tento způsob řešení sporů dostal za hranice severoamerického kontinentu a ve své institucionalizované podobě se dostal i do Evropy. V 60. letech 20. století se v USA a Kanadě dostala mediace do občanského práva a později do práva trestního a tedy do běžné soudní praxe. Od 70. let se zde začíná mediace prosazovat jako legitimní přístup k řešení sporů a začíná se projevovat jako samostatná profese. V Kanadě pak se mediace začíná prosazovat v trestní praxi koncem 60. let. Za první mediační program v oblasti trestní justice je považován projekt ve městě Elmira v kanadské provincii Ontario, který byl započat v roce 1974. U zrodu tohoto programu stála církev, soudce a probační pracovník. V tomto případě soudce přistoupil na návrh probačního pracovníka, aby dva mladíci, kteří vandalismem poškodili majetek dvaceti dvou poškozených, se s těmito poškozenými setkali a jednali s nimi o způsobu náhrady škody, kterou způsobili.

Tento postup získal velkou podporu a ohlas u místní komunity a dá se říci, že je považován za prvopočátek rozvoje mediačních programů na severoamerickém kontinentu. Z tohoto důvodu je někdy také mediace nazývána jako „kanadský dar světu“. Trend, takto řešit spory se pak objevil také v Austrálii, Novém Zélandu, Evropě a jižní Africe. / Příručka pro probaci a mediaci – SPJ – Institut pro probaci a medicaci – prosinec 2001/

1.3 Současnost mediace a probace v evropských zemích

Současný systém probace v Evropě je výsledkem prolínání různých trendů vývoje za posledních 150 let. Významná úloha v tomto vývoji je připisována hlavně církvi, různým spolkům a charitativním organizacím, které pečovaly o osoby uvězněné a propuštěné. V Evropě má nejdelší tradici holandská probační služba, která datuje své založení na rok 1823, kdy byl kupci založen spolek na pomoc pachatelům, neboť poznali, že pouhý trest nic neřeší. Dlouholetou tradici v Evropě v probační práci má Velká Británie a skandinávské země. Ve Velké Británii a Nizozemsku již koncem 19. století byl užíván trest veřejně prospěšných prací.

Význam rozvoj zaznamenala probace v Evropě ve druhé polovině 20. století, kdy její rozvoj byl součástí snah zavádět nové druhy trestů a opatření vykonávaných na svobodě. Za posledních 50 let prošla probace významnými epochami.

V 50. letech je to především snaha o humanizaci vězeňství a uplatňování alternativních trestů, jako je například podmíněné odsouzení a podmíněné propuštění. Probační práce se výlučně soustřeďuje na osobu pachatele a nebo na jeho nejbližší sociální okolí. V práci s pachateli trestných činů se vedle již tradičních prvků pomoci uplatňují prvky kontroly a dohledu. Důležitou se stává efektivní kontrola pachatelů a s tím související ochrana společnosti, kterou rovněž má probační služba zajišťovat.

V průběhu 60.-70. let se v probaci stále více uplatňují různá výchovná, sociální a terapeutická opatření, která jsou prioritně uplatňována formou institucionální péče, která uplatňuje heslo „zacházení místo trestání“.

Konec 70. a počátek 80. let je pak ve znamení odklonu od institucionálního zacházení s pachateli a v práci s pachateli je upřednostňován význam přirozeného sociálního prostředí pachatele pro jeho nápravu. Probační práce začíná mít komunitní rozměr a začínají se hledat nové ambulantní postupy pro řešení trestné činnosti, které by zohledňovaly úlohu prostředí ve kterém pachatel žije.

Průběh 80. let se odvíjí ve znamení vývoje trestní politiky, které má tzv. „depenalizační charakter“, což znamená, že má tendenci nahrazovat obvyklé tresty opatřeními a způsoby práce, které nemají tradiční povahu trestu. Objevují se první instituty odklonu v trestním řízení, tzv. *diverze*. Probační aktivity se uplatňují nejen po rozhodnutí soudu, ale také v dalších fázích trestního řízení. V některých zemích jako je Velká Británie, Nizozemsko a skandinávské země, se činnost probace uplatňuje již ihned po zadržení pachatele až do uložení určité sankce.

V 90. letech se objevují snahy zohledňovat činnost probační služby a její práci s prostředím, kde došlo ke spáchání trestného činu. Dále zde síly tlaky na lepší postavení poškozeného v trestním řízení a je zdůrazňována potřeba práce s oběťmi trestných činů, jako jednou ze stran trestního sporu. S tímto samozřejmě jde ruku v ruce spolupráce s organizacemi, které se zabývají pomoci obětem trestných činů, kde je jim nabízena pomoc a poradenství. Trestný čin není chápán již jenom jako konflikt mezi pachatelem a společností, ale je podáván jako trojrozměrná událost mezi pachatelem, poškozeným a společností. Na základě této změny jsou v některých zemích Evropy změněny principy probace a začíná být chápána jako vyvážená intervence k oběma stranám trestního sporu, a probační služba má za úkol nabízet širokou škálu nabídek poškozeným. / Příručka pro probaci a mediaci – SPJ – Institut pro probaci a mediaci – prosinec 2001/

V Evropě představují probační služby pestrou škálu organizačních modelů. Například ve Francii je probační služba začleněná jako speciální sociální práce přímo do justice. V Rakousku a Nizozemsku je touto činností pověřena privátní organizace. V Anglii a Welsu je probace zajištěna zároveň privátní i justiční službou. Pro tuto činnost jsou finance zajišťovány z veřejných prostředků a to jak pro justiční, tak privátní složky.

Přes některé formální rozdíly, mají probační systémy v Evropě mnoho společného. Jedním z hlavních rysů je především tradiční zaměření sociálních služeb v justici k posílení možností společenské rehabilitace pachatelů a efektivního uplatňování trestů a opatření vykonávaných ve společenství.

Pro probační služby v evropských zemích jsou charakteristické následující úkoly v oblasti činnosti:

- poskytovat kvalifikovaný informační servis pro orgány činné v trestním řízení a další subjekty za účelem usnadnění jejich rozhodovací činnosti, čímž se rozumí vypracovávání zpráv, jejichž účelem je přispět k individualizaci trestního postihu, nebo poskytnout informaci o výkonu uložené sankce a průběhu zkušební doby a plnění uložených povinností.

- podporovat, organizovat a zajišťovat výkon sankcí a opatření vykonávaných ve společenství, především prostřednictvím individuální práce s pachateli trestných činů s cílem posílit jejich schopnosti začlenit se do společnosti, vést život bez konfliktů se zákonem a dohlížet nad plněním povinností a omezení uložených pachateli trestného činu.

- poskytovat pachateli v průběhu jeho kontaktu s trestní justicí, včetně fáze výkonu trestu odnětí svobody, sociální a psychologickou pomoc, poradenství a podporu.

- podporovat rozvoj programů zaměřených na odklon od tradičního trestního řízení a napomáhat jejich realizaci

- podporovat a věnovat se klientům ve výkonu trestu odnětí svobody a pomáhat jim připravit se na život na svobodě

- podporovat rodiny a osoby z nejbližšího sociálního okolí pachatelů za účelem vytvoření podmínek pro jejich klidné soužití a dosažení jich postupné společenské rehabilitace

V této oblasti se vedle tradičních činností služeb probační služby v Evropě, objevují další méně tradiční služby a činnosti. Patří sem například náhrada vazby a poradenství s tím spojené. Ty se objevují ve všech zemích s anglosaskou právní kulturou, včasnou intervencí v průběhu zadržení podezřelého policií, například v Dánsku a Nizozemsku a vzděláváním a dohledem nad vězeňským personálem v Belgii.

/ Příručka pro probaci a mediaci – SPJ – Institut pro probaci a mediaci – prosinec 2001/

V souvislosti s konceptem obnovující se justice se v oblasti probačních služeb začínají objevovat činnosti a programy zaměřené na zohledňování potřeb a zájmů poškozeného. Například v Británii a Welsu jsou probační pracovníci při získávání podkladů k rozhodnutí o propuštění pachatele na paroli povinni nabídnout poškozenému bližší informace o této možnosti a diskutovat s ním možné dopady rozhodnutí pro jeho život, jeho rodinu, a v jeho podkladech pro rozhodnutí o podmíněném propuštění vzít v úvahu zájmy a potřeby poškozeného. V Belgii a Nizozemsku je na činnosti mediační a probační služby úzce navázán program pomoci obětem, který je zajišťován vyškolenými dobrovolníky. / Příručka pro probaci a mediaci – SPJ – Institut pro probaci a mediaci – prosinec 2001/

Evropské organizace

Pro výměnu zkušeností a mezinárodní spolupráci v oblasti probace a parole slouží řada organizací. Z hlediska evropského regionu je významná především **Stálá evropská konference pro probaci a péči o propuštěné – CEP** /Conference Permanente Européenne de la Probation/. Byla založena v roce 19825. Jejími členy jsou vládní a soukromé organizace působící v oblasti probace. Úkolem CEP je přispívat k výměně mezinárodních informací a zkušeností mezi odborníky a praktiky z oblastí probačních aktivit a dalších forem řešení trestních případů a napomáhat vzniku a naplňování mezinárodních standardů v oblasti probační práce. CEP má statut pozorovatele v Radě Evropy.-

Českou republiku zastupuje v CEP sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici. / Příručka pro probaci a mediaci – SPJ – Institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

Mediace, na rozdíl od probace nemá na Evropském kontinentu tak dlouhou historii. První mediační programy se začaly objevovat v 70. letech na území Velké Británie a teprve později ve skandinávských zemích, kde nejprve to bylo ve Finsku a Norsku. Zde je však nutno poznamenat, že mediace se zde objevila v uzavřených komunitách, kde ke konfliktům docházelo a byly řešeny i konflikty trestní. Teprve v 80. letech se mediace dostává dále do Evropy a to například do Rakouska a Německa. Rozvoj mediace však nebyl takový jaký by si zasloužila. Dlouho byla považována za pokusný projekt a zlom nastal v době, kdy se stále častěji hledaly nové

formy řešení při snaze odklonit se od tradičních forem soudního řízení, i když zpočátku se zaměřovala pouze na trestní věci mladistvých a nebo méně závažné trestné činy. Později, v 90. letech se začíná mediace mohutně rozvíjet a stává se profesí. V několika zemích Evropy dostává mediace legislativní rámec. Mezi země, které měly vypracovaný kvalitní systém pro mediační službu, bylo Rakousko. Mediace začíná být využívána v průběhu celého trestního řízení a začíná se úzce zaměřovat na jednotlivé druhy trestné činnosti. Stejně tak jak se zaměřuje na různé typy trestné činnosti, tak se začíná zaměřovat i na osobu pachatele a je cíleně nastavená na určitý věk a také na trestní minulost pachatele. Na mediaci mezi pachatelem a poškozeným je vypracována celá řada postupů. Podle Groenhuijsena se rozlišují tři základní modely:

- mediace jako součást tradičního trestního procesu-zde jsou rozhodující pravidla, dle kterých se stanovuje, kdy, nebo v které fázi a za jakých podmínek trestního řízení má být případ předán k mediaci. Dosažená dohoda mezi poškozeným a obviněným má vliv na výsledek trestního stíhání. Dle dohody může být trestní stíhání zastaveno, nebo může dohoda ovlivnit rozhodování o výši trestu.

- mediace jako alternativa v trestním řízení, kdy je mediace užíváno v počátku trestního řízení a mediace se tak stává náhradou za trest.

- mediace jako komplementární součást trestního řízení, kdy po vynesení rozsudku napomáhá k řešení konfliktu mezi poškozeným a obviněným./ Příručka pro mediaci a probaci – SPJ Institut pro mediaci a probaci květen 2001/

Jestliže v 80. letech minulého století se mediace projevovala spíše ve formě jakých si pilotních projektů v 90. letech je legislativně zakotvena v Norsku, Německu, Francii, Rakousku a Belgii a později se přidává Velká Británie, Finsko a Polsko. Významné je, že z postkomunistických zemí se do mediace zapojuje i Česká republika. / Příručka pro probaci a mediaci – SPJ – Institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

1.4 Probace a mediace v České republice

Chceme-li hovořit o počátcích Probační a mediační služby na našem území, nelze se nezmínit o prvních aktivitách zaměřených na hledání nových směrů a způsobů v práci s pachateli trestných činů, které jsou datovány již z období konce 60.let minulého století. V letech 1968-1971 vzniklo ve spolupráci Národního výboru hlavního města Prahy a Výzkumného ústavu kriminologického při tehdejší Generální prokuratuře experimentální středisko postpenitenciární péče, které pracovalo v rámci projektu: „*Výzkum faktorů recidivy*“ a jeho cílem bylo v podmínkách velkého města ověřit účinné metody práce s tzv. sociálně nepřizpůsobivými občany, včetně těch, kteří byli propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody./ Kunfllová J. Postpenitenciární péče. Praha:VÚK 1972/

Na základě tohoto projektu vznikla nová profese „sociální kurátor“. Tito sociální kurátoři se postupně rozšířili po celém území republiky. Problém však byl tímto řešen od konce neboť tito kurátoři se zaměřovali hlavně na recidivisty a nebyl řešen problém prvotrestaných a delikventní mládeže. Postupně se potřeba změny jevila jako naléhavá a tak byli zřízeni „kurátoři pro mládež“ a to při tehdejších Okresních národních výborech, avšak jejich hlavní činností byla především kontrola. Zlomem bylo v 80. letech zaměření na pomoc mladistvým proti kterým bylo vedeno trestní stíhání a také jejich rodinám /Čákrlová, T. Sylaby přednášek – nepublikováno/ Rovněž v rámci výkonu trestu byla ve věznicích zřizována místa tzv. sociálních pracovníků, jejichž posláním bylo umožňovat odsouzeným kontakty nejen s rodinami, ale i se sociálním prostředím po dobu výkonu trestu a připravovat podmínky pro případ propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Výše uvedené praktiky byly motivovány úsilím odborníků v oblasti sociální práce, psychologie, pedagogiky a práva o zavádění nových prvků v oblasti zacházení s pachateli trestných činů a vytvoření účinných systémových opatření pro uplatnění nových trendů, přičemž snaha byla inspirována příklady a zkušenostmi ze zahraničí. Tato snaha by bezesporu postupně vyústila ve vznik probační a mediační služby, jako v sousedních západních zemích, ale pod vlivem tehdejšího zřízení zůstávali nositelé těchto nových postupů nevyslyšeni a osamoceni a nemohli tyto postupy dále rozvíjet.

Zlom nastává až po roce 1989 po změně společensko politické situace, kdy se začínají objevovat nové aktivity, které významnou měrou přispěly k budování základů pro pozdější vznik Probační a mediační služby v ČR.

Mezi prvními byl experiment *“Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež”*, který byl v roce 1991 zahájen skupinou odborníků Ústavu státu a práva ČSAV, tehdejší Městské prokuratury v Praze a dalšími odborníky z řad sociální práce s mládeží. Inspirací pro ně bylo hlavně Rakousko, kde se začaly využívat tzv. odklony od trestního řízení.

Poprvé se v tomto projektu objevil prvek aktivního zapojení pachatele, se zaměřením na odstranění následků jeho jednání a bylo umožněno poškozenému ovlivňovat proces vlastního odškodnění. Poprvé do tohot sporu vstupuje třetí osoba – *mediátor*. Na toto postupně navazovaly změny v trestní legislativě zejména tzv. odklonů v trestním řízení. V roce 1993 byl novelou trestního řádu zaveden institut podmíněného zastavení trestního stíhání a postupně bylo zavedeno narovnání, trest obecně prospěšných prací, trest podmíněného odsouzení s dohledem a možnost podmíněného upuštění od potrestání s dohledem.

Další úsilí na tomto úseku bylo vedeno upřímnou snahou o přiblížení legislativy standardům zemí EU. Stále naléhavěji se objevovala potřeba vytvořit ucelený systém činností pro širší využívání a efektivní realizaci zavedených alternativních trestů a odklonů v trestním řízení /Příručka pro probaci a mediaci – SPJ Institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

V roce 1994 přijala vláda program prevence kriminality a usnesením č.341 zavázala ministra spravedlnosti úkolem, zřídit místa probačních úředníků. Od 1.1.1996 bylo toto usnesení realizováno a na okresech a krajích byla zřízena místa probačních úředníků.. Začala se rozvíjet kvalifikovaná sociální práce s obviněnými i poškozenými v trestní justici a postupně se vytvářely základy podoby nového zákona o Probační a mediační službě, který nabyl účinnosti dnem 1.1.2001

2. PROBACE – jako forma trestu, MEDIACE jako metoda řešení konfliktu

2.1 Probace - pojem a význam

Probací se podle §2 odst.1. zákona o PMS rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestu nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám a tím došlo k obnovení narušených právních a společenských vztahů. Zákonem je tedy probace vymezena zejména jako soubor činností a aktivit směřujících k realizaci rozhodnutí státního zástupce nebo soudu. Jak se uvádí v komentáři k zákonu o PMS, probace je v zákoně pojata v širokém rozsahu činností. Probace tak není vnímána pouze jako souhrn určitých sankčních opatření, ale též jako škála, služeb, aktivit a činností, které probační a mediační služba v souvislosti s výkonem alternativ zajišťuje.

Vedle zajištění realizace soudem nebo státním zástupcem uložených sankcí v širším slova smyslu, lze ovšem pod pojem probace zařadit též specifické činnosti, vykonávané ještě před pravomocným rozhodnutím soudu nebo státního zástupce, které zpravidla směřují k přípravě podkladů pro takové rozhodnutí. Příkladem je zpracování zpráv o osobě obviněného či poškozeného a jejich aktuální životní situaci a obstarávání relevantních podkladů pro rozhodnutí soudu či státního zástupce. Smyslem těchto činností je přispět k individualizaci možného trestního postihu, motivovat obviněného aktivně se ujmout řešení následků a příčin vlastní trestné činnosti.

Zvláštní forma probační práce – parole, je vlastně probační práce zaměřená na osoby propuštěné z výkonu trestu. Dá se říci, že je to takový most mezi uvězněním a návratem odsouzeného do společnosti. Celý koncept parole je postaven na přesvědčení, že návrat odsouzeného doprovázený, pomocí, radou a kontrolou napomáhá návratu do společnosti. Je to vlastně část trestu vykonávaná na svobodě, při které se rozhodně nesnižují nároky na ochranu společnosti a bezpečnost občanů. Je nezbytné, aby vhodnou formou tato činnost byla doprovázena resocializačními programy. Tyto zpravidla navazují na penitenciární programy uplatňované

ve vězení. Znamená to, že těmto osobám by měly být přístupné různé kurzy, vzdělávací programy. /Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

Skutečné naplnění smyslu alternativních trestů, není možné bez kvalitní práce cíleně zaměřené na resocializaci obviněných, nebo odsouzených osob. Principem probace je konstruktivní metoda převýchovy a jiného pozitivního ovlivňování chování pachatele, založené na principu kontroly, pomoci a poradenství. Důležitý je zde i moment, že se zohledňuje diferencovaný přístup k pachatelům různých trestných činů, neboť je zde možnost využití účinnějších prostředků k reakci na méně závažnou trestnou činnost a vytvoření lepších podmínek a možností k postihu závažné trestné činnosti.

Probační úředníci nejsou chápáni jen jako sociální pracovníci, přestože jejich činnost má prvky, psychologicko- pedagogicko-sociálního poradenství. Jejich činnost není jenom prostá kontrola chování obviněného, ale i péče o něj, pomoc s problémy se zařazením do bezkonfliktního způsobu života a získání pozitivního vztahu k prostředí ve kterém žije, nebo v pomoci nalézt nové prostředí které ho nebude negativně ovlivňovat k páčání trestné činnosti.

Probační úředník musí zkoumat sociální pozadí trestné činnosti a na sociální prostředí v němž se obviněný pohybuje. Zkoumá tedy, jeho osobnost, vztahy, hodnotové postoje, rodinné vazby a podobně. Cílem toho je po zjištění skutečného stavu, zaměřit pomoc správným směrem a zároveň chránit společnost před případnou recidivou trestné činnosti.

Zvláštní forma probační práce – parole, je vlastně probační práce zaměřená na osoby propuštěné z výkonu trestu. Dá se říci, že je to takový most mezi uvězněním a návratem odsouzeného do společnosti. Celý koncept parole je postaven na přesvědčení, že návrat odsouzeného doprovázený, pomocí, radou a kontrolou napomáhá návratu do společnosti. Je to vlastně část trestu vykonávaná na svobodě, při které se rozhodně nesnižují nároky na ochranu společnosti a bezpečnost občanů. Je nezbytné, aby vhodnou formou tato činnost byla doprovázena resocializačními programy. Tyto zpravidla navazují na penitenciární programy uplatňované ve vězení. Znamená to, že těmto osobám by měly být přístupné různé

kurzy, vzdělávací programy.

Významným momentem probace a parole je ta skutečnost, že umožňuje pachateli zůstat ve svém prostředí v rodině a vést normální živost. Protože musí pachatel docílit nápravy svého konání přímo v prostředí v němž žije, je v podstatně výhodnější situaci, než kdyby byl ve výkonu trestu odnětí svobody. Přitom mu nic nebrání živit rodinu a snadněji uhradit způsobenou škodu. Chybou by však bylo očekávat od probace a parole nereálné cíle. Nelze spoléhat na univerzálnost jejich praktického uplatnění. Veškerá tato práce s pachateli by měla být zvažovaná diferencovaně jen pro ty odsouzené, kteří jsou ochotní a schopni se začlenit do společnosti. /Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

Nemá význam pro ty pachatelé, kteří odmítají základní hodnotový systém společnosti a nemají zájem o začlenění do společnosti, nebo toho prostě nejsou schopni.

2.2 Mediace – pojem a význam

Mediací se pro účely zákona č. 257/2000 Sb. rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činností směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediace je tedy metoda řešení konfliktu mezi subjekty dotčenými trestným činem. Mediací se zpravidla rozumí takový proces komunikace mezi pachatelem, obětí a dalšími dotčenými subjekty, vedený mediátorem, který vyústí u pachatele k uvědomění si důsledků svého činu a k převzetí plné odpovědnosti za jeho kompenzaci a u obětí zbavení se pocitu strachu. Některé tyto programy jsou realizovány ve stádiu řízení, která předchází konečnému rozhodnutí trestní věci, především pak v rámci tzv. odklonu od standardního trestního stíhání. Někdy však mediace probíhá až po vynesení rozsudku a tedy v rámci vynesené sankce. Mediační proces přitom musí respektovat daný právní rámec a dosažený výsledek by měl být akceptovatelný z hlediska veřejného zájmu a promítnutelný do určitého rozhodnutí soudu.

Mediace je postup řešení trestních věcí mimo systém trestního práva,

je tedy zvláštní neprocesní formou alternativního řešení trestních věcí. Celá škála alternativních způsobů trestního řízení, umožňující rozhodnout řadu trestních věcí mimo standardní hlavní líčení, vytváří dobré podmínky pro důslednou diferenciaci a individualizaci procesních forem řešení trestné činnosti s přihlédnutím k jejich povaze i osobě pachatele. /Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

Podstata mediace spočívá ve zprostředkování řešení sporu za účasti třetí strany, tedy mediátora, jehož úkolem je řídit proces mediace a pomoci stranám sporu dospět k řešení, které uspokojí jejich zájmy a potřeby. To však vychází z předpokladu, že strany konfliktu jsou schopny velké množství sporů řešit vlastními silami s minimem vnějších zásahů. Strany sporu musí však dostat k tomuto řešení příležitost a sami s tímto postupem musí souhlasit. Mediace může probíhat jako přímá, kdy se pachatel a poškozený setkávají tváří v tvář a o mediaci nepřímé, kdy mediátor plní roli prostředníka mezi stranami. Dle dosud získaných zkušeností je daleko účinnější alternativa přímé mediace.

Mediační proces výrazně humanizuje justiční systém. Mediátor usnadňuje a usměrňuje dialog mezi obviněným a obětí, případně mezi nimi a jejich blízkým sociálním okolím a současně jim dává prostor mluvit o svých pocitech formou, kterou nelze uskutečnit v rámci standardního soudního líčení. Již tento samotný proces mediace je pro obě strany přínosem. Přesto posláním mediace je něco více a to především o urovnání určitého konfliktního stavu spojeného s trestným činem a odčinění jeho následků. To však předpokládá, aby obviněný porozuměl svému jednání v individuálních i sociálních souvislostech a převzal skutečnou osobní odpovědnost za následky svého jednání. Usílí mediátora je vedeno k nápravě nebo zmírnění újmy způsobené trestným činem včetně jeho vedlejších důsledků a napravení zpřetrhaných sociálních vazeb. /Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

Dosažení tohoto cíle není možné bez vstřícnosti oběti a bez toho aniž by obviněný své chování přizpůsobil obecně uznávaným normám a odčinil nebo alespoň zmírnil způsobené škody. Jen mediace respektující tato východiska a principy je v souladu s restorativním pojetím spravedlnosti.

Pro provedení mediace je vhodná většina případů v nichž přihází

v úvahu uložení jiného než nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Mediace v trestních věcech jako metoda řešení konfliktu souvisejících s trestním stíháním je předmětem zájmu řady mezinárodních organizací, Radu Evropy nevyjímaje. V souvislosti s mediací jsou významná především Doporučení Rady Evropy k mediaci v trestních věcech. Tato doporučení stanovují základní principy, které by při využívání mediace v trestních věcech měly být jednotlivými zeměmi dodržovány, jak v oblasti zavádění nových mediačních programů, tak i v oblasti rozvoje již existujících. Dále obsahují definici mediace v trestních věcech, základní principy a právní rámec jejího uplatnění, a v neposlední řadě stanovují základní principy spolupráce mezi činnostmi trestní justice a organizacemi, které mediaci poskytují. /Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

2.3 Probace a mediace v praxi

Probace a mediace je v praxi aplikována Probační a mediační službou (dále jen PMS), v rámci trestního řízení. Mezi základní cíle působení probace a mediace v praxi patří :

1. *integrace obviněného* – směřuje k začlenění obviněného do společnosti bez dalšího porušování zákonů
2. *participace poškozeného* - snaží se o zapojení poškozeného do procesu vlastního odškodnění a obnovení pocitu bezpečí
3. *ochrana společnosti* – přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů

Zásady činnosti pracovníků PMS :

1. Důstojnost jednání- v souladu se základními lidskými právy a svobodami při respektování jejich důstojnosti a autonomie
2. Zákonnost – postup pracovníků PMS musí být v souladu se zákony
3. Přiměřenost intervence – míra zásahu pracovníků PMS vůči pachateli nesmí překročit rozsah a obsah pravomocného rozhodnutí soudu nebo státního zastupitelství

Principy činnosti PMS :

1. Transparentnost – usiluje o dostatečnou informovanost orgánů činných v trestním řízení o průběhu práce s klienty a poskytnutí srozumitelných informací pro klienty o systému a prostředí, ve kterém se v důsledku události trestného činu ocitli
2. Individualizace – postup práce s klienty vychází z jejich individuálních potřeb a zájmů a okolností případu
3. Včasnost intervence – usiluje o kontakt s klienty v co nejranější fázi trestního řízení
4. Vyváženost – usiluje o vyvážený přístup k potřebám a zájmům obviněných a poškozených a společnosti za účelem nalezení vzájemně přijatelného řešení případu
5. Motivace – usiluje o aktivní přístup a účast klientů při řešení následků trestné činnosti. Pachatele podporuje při hledání zdrojů a kompetencí, které mu umožní změnit dosavadní vzorce chování, jež ho přivedly do konfliktu se zákonem. Poškozenému nabízí možnost stát se aktivním subjektem, který může mít vliv na podmínky a způsob vlastního odškodnění .

Mimo kontakt ze stranami konfliktu spolupracuje úzce s osobami v bezprostředním sociálním okolí, ale pochopitelně také s orgány činnými v trestním řízení ale i s dalšími subjekty, které se podílejí na procesu naplňování trestní spravedlnosti. Činnost PMS probíhá v jednotlivých fázích trestního řízení, počínaje až zahájením trestního stíhání a konče postupem po právní moci rozhodnutí a jeho výkonem. Z tohoto důvodu se rozlišuje činnost PMS na *činnost před rozhodnutím* soudu nebo státního zástupce a na *činnost po rozhodnutí* soudu nebo státního zástupce. Činnost PMS před rozhodnutím probíhá rovněž v rámci trestního řízení, ale neodvívá se od konkrétního rozhodnutí soudu nebo státního zástupce. Dle zákona o PMS probíhá v tomto stádiu především šetření příčin trestného činu a v urovnání sporu mezi poškozeným a obviněným a ve vytváření předpokladů k tomu, aby věc mohla být ve vhodných případech projednána v některém ze zvláštních druhů řízení. V tomto stádiu před rozhodnutím soudu usiluje PMS zejména o hledání způsobů, jak se strany zapojí do

řešení případu a podílí se na přípravě podkladů pro rozhodnutí státního zástupce a nebo soudu. PMS v tomto stádiu hledá u obviněného příležitosti a podněty pro jeho vlastní aktivitu k řešení následků trestné činnosti a rovněž pochopení okolností, které byly příčinou jeho trestního jednání.

U poškozeného jde především o to jak zmírnit škody lidské i materiální a o ujasnění si způsobu vlastního odškodnění a o nabídku, zda se chce aktivně podílet na řešení. Je současně seznámen s možností alternativního způsobu řešení trestních věcí a také s průběhem trestního řízení. Velmi důležitou činností PMS před rozhodnutím, je kontakt s bezprostředním sociálním okolím stran.

V této fázi na základě výsledků šetření, stavu případu a jednání může PMS usilovat o využití mediace nebo poskytnutí probačních služeb. Pokud se však v tomto stádiu ukáže, že obě strany nabídku PMS neakceptují, nebo že očekávání stran a představy o vyřízení sporu nejsou v souladu s možnostmi PMS, pak je na místě jasně definované ukončení kontaktu. Vůle stran podstoupit mediační proces je základní podmínkou. /Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

Klíčovou činností PMS v praxi ve stádiu před rozhodnutím je obstarávání informací o osobě obviněného a jeho blízkém sociálním a rodinném zázemí, což je vlastně probační zpráva před rozhodnutím. Tato zpráva by měla být jako ucelená informace o aktuální situaci obviněného, jeho postoji k trestnému činu, aktivitách, které podnikl směrem ke zmírnění následků svého trestního jednání a náhradě škody. Dále pak zpracovaný návrh další spolupráce, zohledňující okolnosti daného případu. Zpráva musí obsahovat stanovisko poškozeného, kde dostává příležitost sdělit svůj názor a návrhy na řešení situace, do které se vlivem trestního jednání obviněného dostal. Tato zpráva slouží jako podklad pro rozhodování soudu nebo státního zástupce k uplatnění takové formy či sankce, která z hlediska trestní spravedlnosti splní svůj účel.

Ve stádium po rozhodnutí, tedy v době kdy bylo vydáno pravomocné rozhodnutí soudu nebo státního zástupce, vyvíjí PMS činnost zaměřenou na úspěšnou a efektivní realizaci ve věci, které učinil státní zástupce nebo soudce. Ve stádiu po rozhodnutí zaujímá z pochopitelných důvodů místo probace., která zajišťuje výkon rozhodnutí. Zahrnuje v sobě prvky dohledu

nebo dalších omezení, povinností a závazků obviněného. Působení PMS vůči obviněným v této činnosti je spjata s prvky přinucení, které je dáno povahou rozhodnutí ve věci. Součástí tohoto rozhodnutí jsou i následky, které při zaviněném nedodržení stanovených podmínek a povinností. PMS za účelem zajištění výkonu těchto rozhodnutí poskytuje obviněnému odborné vedení a pomoc, kontroluje jeho chování a úzce spolupracuje s jeho rodinným a sociálním prostředím. Cílem toho docílit, aby obviněný v budoucnu vedl řádný život. V této fázi činnosti PMS se spojují represivní složky, které zahrnují kontrolu a dohled se složkami podpůrnými a motivačními. Pracovníci PMS jsou vázáni rozhodnutími ve věci, které vydal soud nebo státní zástupce. Volené postupy a metody nesmí rozsah takového rozhodnutí překročit. Přestože kontrola a dohled významným prvkem vymáhání účelu daného rozhodnutí, žádoucího efektu je dosaženo při spolupráci a kontaktu s klientem. Tyto formy pomoci a kontaktu s klientem jakož i další motivační programy vedoucí ke změně životního stylu, změně životních postojů, posílení odpovědnosti a přijetí samotného postihu jako oprávněného důsledku vlastního jednání, patří mezi významné výstupy činností pracovníků PMS.

Poškozeného je v této fázi třeba informovat o tom, že započala PMS svoji činnost a v případě zájmu jej informujeme o povaze a smyslu rozhodnutí a o metodách, které jsou k tomuto účelu používány. Kontakt s poškozeným může být i za účelem otázek ohledně náhrady škody, nebo obstarání služeb, které mu poskytnou pomoc v těžké psychické nebo sociální situaci způsobenou trestným činem. Takové kroky by měly přispět u poškozených k pocitu bezpečí, důvěry v systém spravedlnosti a sociální integrity. /Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

Mimo tyto činnosti provádí PMS vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem. V tomto případě se jedná o aplikaci prvků kontroly podmínek dohledu, případně dalších omezení stanovených ve výroku rozhodnutí a dále odborného vedení a pomoci směřující k posílení schopností klienta vést řádný život a podílet se na řešení příčin a následků trestného činu. Tuto činnost nazýváme včasnou pomocí nebo včasnou probací.

Dalším oborem činnosti je vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech kdy byl dohled uložen. Tato činnost pracovníků

PMS je významnou probační aktivitou, která je spojena s individuálním vedením klienta v průběhu zkušební doby. Je zaměřena na pozitivní ovlivňování jeho chování a kontrolu soudem uloženého dohledu. Prioritou je motivace klienta a jeho vedení při řešení následků trestného činu. V případě, že má klient uložený léčebný nebo výchovný program, koordinuje spolupráci s odborníky, kteří program realizují. Oblast činnosti PMS při zajištění podmíněného propuštění z trestu odnětí svobody s dohledem se nazývá parole. Ta je specifická především cílovou skupinou klientů, kteří mají za sebou zkušenosti z vězeňských zařízení a dost často se u nich projevuje absence pozitivních sociálních kontaktů a ztráty zázemí a po delší době začínají opět žít na svobodě. Tato forma činnosti je i specifická tím, jaký okruh organizací je třeba do případu zaangažovat. Specifickou oblast představuje činnost v rámci výkonu veřejně prospěšných prací, kde je PMS pověřována organizací a kontrolou výkonu tohoto trestu a jednáním se subjekty, kde výkon trestu probíhá a i individuální práci s odsouzeným v průběhu realizace uloženého trestu. Důležité je odborné vedení klienta s motivací uložený trest řádně vykonat a pomoci zvládnout situace, které by mohly výkon trestu ohrozit. /Příručka pro probaci a mediaci. SPJ – institut pro probaci a mediaci – květen 2001/

Další uplatňování PMS v praxi

Probační a mediační služba současně pomáhá odstraňování následků trestného činu poškozeným a dalším osobám dotčeným trestným činem a přispívá k ochraně práv poškozených. PMS má řešit trestný čin jako sociální událost a brát v potaz nejen práva obviněných, ale i práva poškozených. V průběhu trestního řízení zohledňovat stanoviska poškozených, poskytovat právní informace týkající se průběhu trestního řízení.

Probační a mediační služba věnuje zvláštní péči mladistvým obviněným a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých a ke koordinaci sociálních a terapeutických programů práce s obviněnými, zejména jde-li o mladistvé a uživatele omamných a psychotropních látek. Činnost PMS s mladistvými pachateli a pachateli ve věku blízkém věku mladistvých má svá specifika a klade na pracovníky PMS zvláštní požadavky, které vyplývají z volby metod práce, ze zvláštních předpisů, ale taky z potřeby účelné spolupráce s dalšími subjekty, které se na práci s mládeží také

podílejí. Je zde nezbytná koordinace sociálních a terapeutických programů v práci s obviněnými při efektivním ukládání přiměřených omezení a povinností. Jde o tzv. „Probační resocializační programy“, zaměřené na řešení specifických problémů a situací, jako je například závislost, agrese nebo snížená sociální adaptabilita. Úlohou PMS je iniciovat především vznik programů na léčbu závislostí a spolupracovat s realizátory takových programů. Toto působení je významnou oblastí dalšího rozvoje činnosti PMS ale i celého systému, který se na procesu naplňování trestní spravedlnosti a řešení společensky patologických jevů podílí.

Probační a mediační služba se podílí i na prevenci trestné činnosti. Je to hlavně oblast sekundární a terciální prevence. Nutno však dodat, že v zahraničí se významnou součástí činnosti PMS stává i primární prevence trestné činnosti, což je dáno stále větší potřebou PMS bezprostředního kontaktu s komunitou, kde k trestné činnosti dochází. Nové styčné body v oblasti prevence přináší také spolupráce s Policií a posilování její úlohy v přípravném řízení. Dá se předpokládat, že aktivity PMS v oblasti primární prevence zaznamenají v budoucích letech své rozšíření a přinesou pestrou škálu nových iniciativ.

3. PREVENTIVNÍ A VÝCHOVNÁ ČINNOST PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY ANO ČI NE

3.1 Společensko morální aspekty

Chceme-li hovořit o výchovné funkci probační a mediační služby, musíme nejprve znát odpovědi na některé otázky. Co je předmětem výchovného působení probační a mediační služby?

Než si však na tuto otázku odpovíme musíme si uvědomit, že probační a mediační služba nevznikla samoúčelně, ale že je produktem

dlouhodobého vývoje hledání nových metod a postupů s cílem dosáhnout skutečně účinných opatření ke snížení kriminality jinými než striktně represivními metodami. Z historického přehledu v předchozích kapitolách je patrné, že vývoj byl závislý na postupující demokratizaci společnosti, a s tím spojenými změnami v mezilidských vztazích a měnící se společensko-ekonomické situaci v daných teritoriích.

V jakékoliv fázi vývoje bylo hlavním mottem přesvědčení, že trest není tou nejlepší reakcí společností na protiprávní jednání pachatele. Byly hledány nové přístupy k řešení konfliktů mezi pachatelem a poškozeným, které se zdokonalovaly až dospěly do dnešních legislativních podob. Cílem těchto snah bylo především odhalení všech příčin protiprávního jednání pachatele, dokonalá znalost sociálního prostředí z kterého pachatel vyšel, potřeba vést pachatele k tomu, aby si uvědomil své jednání, pochopil škodlivost jeho důsledku a projevil upřímnou snahu o nápravu či odčinění následků tohoto jednání. To však předpokládalo doznání pachatele ke své vině, jeho připravenost a ochotu se do urovnání vzniklého konfliktu zapojit a dokázat o svém činu hovořit. Důležitým momentem bylo zapojení poškozeného, jako oběti tohoto jednání a v neposlední řadě i rodiny a nejbližší sociální prostředí.

Postupně jak v západních demokraciích dozrávala aktivita na úseku probace a mediace, měnilo se a dotvářelo myšlení lidí a do těchto aktivit se postupně zapojovali státní i dobrovolné organizace a jakož i široká veřejnost. Vytvořené mechanismy pak otvíraly pachateli, po spontánním doznání a upřímné snaze vše odčinit, nové možnosti k nápravě. Vše bylo výsledkem postupného vývoje.

Musíme si uvědomit, že situace u nás je zcela odlišná, naše společnost neprošla postupným vývojem společenských vztahů, které by dozrály k potřebě vytvoření institutu jakým je probační a mediační služba, neboť zde byla odlišná společensko-politická situace, která uznávala jiné priority. Morální hodnoty byly ve zcela jiných rovinách, a myšlení lidí se ubíralo v normách nastavených mocenskými mantinely poplatnými režimu.

Očekávání, že se změnou režimu v 1989 se změní i myšlení se ukázalo jako milné a situace k lepšímu se mění jen velice pomalu. Otevřeli jsme se světu a vstoupili jsme do Evropy, to zcela logicky přineslo změny

a donutilo nás přijmout pravidla hry, která jsou v západních demokraciích běžná. Změn u nás doznaly snad všechny obory činnosti a naše společnost se s nimi začíná pomalu sžívat. V oblastech, kde nemusíme vyvíjet větší aktivitu a kde nám to přináší jen příjemné změny nám to jde snadno. Ovšem tam, kde se musíme přizpůsobovat, měnit návyky a něco i obětovat, nám to jde jaksi ztuhla. Jedna z těchto oblastí je i oblast trestního práva, kde pro dosavadní absenci jakýchkoliv výchovných prvků, je obtížné po pachateli požadovat doznání ke svému jednání a jakýkoliv upřímný projev lítosti nad svým jednáním a vstřícnost a ochotu škody a následky svého trestního jednání odčinit. Bude ještě dlouho trvat, než náš současník pochopí, že mu toto může přinést i pozitiva. Nelze se tomu divit neboť v minulosti platilo nepsané pravidlo, „ že sice přiznání je polehčující okolnost, ale jisté odsouzení“. Soudci jen zřídka kdy brali ohled na to, že pachatel se doznal, během vyšetřování napomáhal orgánům činným v trestním řízení a projevil upřímnou snahu věci dát do původního stavu. Rozhodování bylo plošné, nediferencované a formální. Pachatel byl prostě asociál a to bez rozdílu.

Já jsem se sám setkal jen s několika případy, kdy soudce zohlednil vstřícné jednání pachatele. Postupem doby to pak vedlo k tomu, že pachatelé byli vychovávaní k tomu, že lež a mlčení je jediná alternativa a to za každou cenu. Zpětná vazba pak zcela logicky vedla k nedůvěře v celý trestněprávní aparát.

3.2 Mediace –její výchovná činnost

Probační a mediační služba vstupuje do trestního řízení ve všech jeho stádiích. Pro mediaci jsou významná dvě stádia a to stádium v předsoudním jednání, kdy přichází v úvahu následující rozhodnutí :

1. Rozhodnutí státního zástupce o podmíněném zastavení trestního stíhání dle § 307 tr.ř.
2. Rozhodnutí soudce o schválení narovnání dle § 314 tr.ř.
3. Rozhodnutí státního zástupce, nebo vyšetřovatele v přípravném řízení o zastavení trestního stíhání ve věcech, v nichž lze vést trestní stíhání jen se souhlasem poškozeného - § 172, odst.1, písm.d tr.ř., §11,odst.1.písm.h. tr.ř., §163a tr.ř. a odložení věci státním zástupcem, vyšetřovatelem nebo pol.orgánem ve stadiu řízení před zahájením trestního stíhání v těchto věcech § 159 odst.2 tr.ř. ve spojení § 11 odst.1,písm h

tr.ř. a § 163a tr.ř.

Z uvedeného výčtu je zřejmé, že prostor pro působení mediační a probační služby je poměrně široký a skýtá mnohá řešení, při kterých vychází do popředí výchovný aspekt. Vezmeme-li v úvahu § 307 tr.ř. tedy podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání dle §309 tr.ř. je zde velmi důležitou podmínkou, že pachatel se k činu doznal, nahradil škodu nebo o náhradě škody uzavřel dohodu a rovněž se přihlíží k dosavadnímu způsobu života. U narovnání dle § 309 tr.ř. se předpokládá doznání a náhrada škody. Výchovná funkce je v tomto případě třeba spatřovat v tom, že absolutní doznání přináší pachateli jisté výhody, vede jej tedy k tomu, že pachatel o svém jednání hovoří, projeví lítost a po té se snaží škodu vyrovnat a tak odčinit škodlivé následky svého jednání. Dochází tedy k uvědomění si svého činu a ve spolupráci s mediátorem k jeho analýze. Dostává šanci pochopit škodlivost svého jednání, přijmout za něj odpovědnost. Nalézt motivaci k nápravě vztahů narušených trestným činem. Aktivně se podílet na procesu řešení trestné činnosti. Využít nabídku pomoci pro sebe a své okolí. Další výchovný moment nastupuje v okamžiku, kdy je pachatel postaven tváří v tvář proti poškozenému a za přítomnosti mediačního pracovníka, jako prostředníka, hovoří o svém činu. Je to velmi významná situace, která z hlediska výchovného je nejdůležitější.

Právě tato šance, která spočívá v tom, že se pachatel zbaví „nálepky kriminálního“ a to vlastním přičiněním, dává mediaci zcela nový významný rozměr.

Pachatel je ušetřen formálního soudního líčení a dostane prostor pro odčinění svého jednání v rámci zkušební doby, kdy se může věnovat rodině, pracovat a vést řádný život. Je ušetřen případného trestu odnětí svobody, což pro prvotrestané a mladistvé bývá traumatizujícím zážitkem, který ve většině případů přináší opačný efekt.

Dalším důležitým momentem u tohoto mimosoudního řešení trestních věcí je fakt, že se velmi zjednodušuje a zlevňuje trestní řízení a odpadají nemalé náklady na výkon trestu. Významné je i to, že tímto způsobem řešení trestních věcí se uvolňují ruce justici pro řešení jiných závažnějších skutků.

Nedostatky tohoto řešení lze spatřovat v tom, že přístupy některých pachatelů bývají vypočítavé a neupřímné a buď zcela nechápou význam tohoto institutu a přínos pro ně samé a nebo jej chápat nechtějí. Zde je důležitá role mediačního pracovníka, aby pro potřeby mediace vybíral vhodné případy a dokázal pachatele správně vést., zapojovat do mediace i blízké sociální okolí a rodinu.

3.3 Probace a parole a jejich výchovná činnost

Ve stadiu řízení před soudem může jít o následující rozhodnutí :

1. Rozhodnutí soudu 1.stupně o podmíněném zastavení trestního stíhání §307 tr.ř.
2. Rozhodnutí soudu 1.stupně o schválení narovnání §309 tr.ř.
3. Rozhodnutí soudu o zastavení trestního stíhání v trestních věcech v nichž lze vést trestní stíhání jen se souhlasem poškozeného - §163a tr.ř.ve spojení s § 11 odst. Tr.ř., §188 odst.1.,písm. c, tr.ř., §223, odst.1.,§231 odst.1. tr.ř., §257,písm.b tr.ř.
4. Rozhodnutí soudu o upuštění od potrestání - §24 odst.1, §25, §77 odst.2 tr.z. a o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem §26 tr.z., § 122 odst.1, §225 tr.ř., §258 odst.1 písm.e. tr.ř. ve spojení s §259 odst.3 tr.ř.
5. Rozhodnutí soudu o uložení některého z alternativních trestů nespojených s bezprostředním odnětím svobody, tedy podmíněného odsouzení §58 tr.z. podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem §60a tr.z., uložení trestu obecně prospěšných prací §45 tr.z., peněžitého trestu §53 tr.z., trestu propadnutí věci §55 tr.z., trestu zákazu činnosti § 49 tr.z., trestu zákazu pobytu §57a tr.z. a trestu vyhoštění §57 tr.z.,

Z hlediska výkonu alternativních trestů je rovněž mnoho výchovných prvků, které pachatele usměrňují správným směrem.

Uplatnění probace vede k vyšší účinnosti trestní sankce, pachatel je ušetřen traumatizujících zážitků ve výkonu trestu, případně získání i nových nežádoucích zkušeností a vypěstování pocitu zatrpklosti vůči společnosti. Nejsou zpřetrhány vazby na jeho sociální okolí a rodinu, kterou může žít, pracovat a tak i snadněji uhradit vzniklou škodu. Zde probační pracovník sehrává významnou a nezastupitelnou roli, která má významný výchovný efekt. Mimo jiné provádí pravidelné kontroly nad výkonem alternativního trestu. Spolupracuje s různými organizacemi, sociálním okolím a rodinou. Snaží se zjišťovat příčiny trestního jednání, tyto příčiny analyzovat a výchovně působit.

Při výkonu parole je nezbytné nabízet resocializační programy, výchovnou a terapeutickou pomoc. Nabízet programy profesní kvalifikace nebo rekvalifikace, léčebné programy a kulturní aktivity. Dlužno dodat, že tyto aktivity jsou pouze pro tzv. pachatele, kteří chtějí nebo mají zájem se resocializovat. Jsou však i tací, kteří o tyto aktivity nemají zájem. Zde je nutné stanovit postupy, které odpovídají jejich hodnotovým systémům a apelují na pozitivní vlastnosti jejich osobnosti, včetně sociální péče a pomoci. Alternativní trest tak umožňuje individuálně se těmto lidem věnovat a umožňují rozšiřovat aplikaci alternativních probačních programů. Tato forma je vhodná především u prvotrestaných a méně nebezpečných pachatelů. Je však třeba si závěrem této kapitoly otevřeně říci, že přesto, že mediace a probace má jistě výchovnou funkci, nelze však její roli přeceňovat a vkládat do ní nereálná očekávání, nebo spoléhat na univerzálnost jejího použití.

ZÁVĚR

Z obsahu práce vyplývá, že bylo nutné použít a zanalyzovat co největší množství dostupné literatury a periodik, aby se podařilo postihnout celou problematiku probace a mediace, poukázat na její poslání a výchovnou funkci v rámci restorativní justice. Přínosem bylo i využití vlastních zkušeností a zkušeností získaných během odborné stáže, která mi umožnila porovnat praxi s teorií a pozorovat činnost probačních a mediačních pracovníků v daných situacích. Lze konstatovat, že použité metody a postupy na sebe navazují a navzájem se doplňují a ve vzájemném kontextu vytvářejí ucelený obraz o zpracovaném problému a osvětlují závěry pracovních hypotéz.

Máme-li si odpovědět na to zda „**probační a mediační služba plní svou výchovnou funkci**“, musíme jednoznačně konstatovat, že ano. Je to její hlavní úkol a poslání. V naší společnosti má nezastupitelné místo a je

přínosem nejen na poli trestně právním. Je šancí pro prvopachatele, hlavně z řad mládeže a pachatele méně závažnějších trestných činů. Odklonem od soudního projednávání trestních věcí, ušetří mnoho delikventů neblahých zkušeností s výkonem trestu odnětí svobody a dá tak těmto lidem šanci spočívající v návratu k normálnímu způsobu života.

To jakým způsobem mediace uplatňuje alternativní řešení trestních věcí, má samo o sobě výchovný účinek, neboť pachatele vede k přiznání, uvědomění si svého jednání, k odčinění následků a pochopení svého činu. K tomuto v případě klasického soudního jednání nemá prostor.

Ve vykonávacím řízení trestních věcí, zajišťuje probační dohled a vedení odsouzeného a účinnou pomoc se silným výchovným nábojem k usnadnění resocializace.

Probace a mediace nesmí být chápána jako všelék na kriminalitu. Může být účinná pouze tam, kde bude zřejmá upřímná snaha po nápravě a odčinění následků trestního jednání. Probační a mediační služba si nesmí klást nereálné cíle a musí čelit všem pokusům o „kupčení se spravedlností“.

Mám-li se vyjádřit k druhé pracovní hypotéze, že **„spolupráce zainteresovaných institucí není na požadované úrovni“**, musím konstatovat že skutečně není. Jedním z důvodů je to, že probační a mediační služba nemá dostatek pracovníků. Na okresech jsou pouze dva a zcela vyjimečně tři. Když si představíme množství informací, které je třeba získat pro zodpovědné rozhodnutí v dané věci, je nemožné, aby se probační a mediační služba obešla bez vstřícné spolupráce orgánů činných v trestním řízení a včasné informovanosti o vhodných případech k mediaci. Rovněž je nutné, aby tyto informace ve větší míře přicházeli ze státních zastupitelství a soudů. Z odborné stáže a vlastní praxe vím, že tato spolupráce není na požadované úrovni a pracovníci probační a mediační služby se o vhodných případech dozví pozdě anebo vůbec. Lze to přičíst tomu, že je špatná vzájemná informovanost, že jsou upřednostňovány jiné priority a že státní zastupitelství a soudy ne vždy důsledně plní svoji roli.

Rovněž spolupráce se zájmovými, odborovými a charitativními organizacemi a orgány obcí je většinou těžkopádná a rozvíjí se velmi pomalu. Lépe snad lze hodnotit pouze spolupráci s církvemi a orgány

„péče o mládež“ , jejichž hlavním cílem je prevence a předcházení trestné činnosti mládeže.

Cílem mé práce bylo především poukázat na význam probace a mediace v rámci trestního řízení a na její nezastupitelnou výchovnou funkci, jakož poukázat na to, že úroveň výstupu by byla vyšší, kdyby na požadované úrovni byla i spolupráce se zainteresovanými institucemi. Ve své práci jsem chtěl upozornit na to, že problém probace a mediace je problémem celospolečenským a jako takový musí být řešen, neboť jen tak může přinést očekávaný efekt k prospěchu nás všech.

Resumé

Pokud tedy chceme odpovědět na téze, které jsme v úvodu stanovili, je třeba říci, že probační a mediační služba má výchovnou funkci. Bezesporu působí na jedince především z řad mládeže a prvotrestaných, jakož i na pachatele méně závažných trestných činů. Dává jim šanci na kterou v dosavadním trestně právním systému nebyl prostor, umožňuje jim bez „cejchu“ začít znovu a předchází zbytečné kriminalizaci lidí. Důležitá je i ta okolnost, že umožňuje soudům, aby se nezabývaly méně závažnými skutky a měly tak dostatek prostoru na projednávání závažných kauz.

Soud projednávání méně závažných věcí odsouval a tak docházelo k tomu, že než stačil pachateli uložit spravedlivý trest, policie již řešila pachatelovu další trestnou činnost. V takovýchto případech se jakýkoliv výchovný moment zcela vytrácel. Naopak u mladistvých a prvotrestaných vyvolával pocit, že se jim nemůže nic stát. Díky mediaci, která nastupuje zpravidla bezprostředně po spáchání činu a svým vlivem evokuje u pachatele adekvátní postoj ke skutku a oběti, je nanejvýš naplněno její výchovné poslání.

Bude-li mít probační a mediační služba vytvořeny potřebné podmínky a bude-li využívána ve všech stádiích trestního řízení za podpory všech zainteresovaných složek a institucí, věřím, že přinese své“ovoce“.

Budoucnost probační a mediační služby spočívá především v rozšíření její činnosti, vytváření kvalitních probačních programů a svým preventivně výchovným působením přispět ke snížení trestné činnosti. Napomoci k dekriminální společnosti, ulehčit práci soudům a v neposlední řadě pozitivně ovlivňovat společenské klima společnosti.

Posláním Probační a mediační služby je přispívat k naplňování trestní spravedlnosti, především uplatňováním alternativních postupů v trestním řízení, zajištění účinného výkonu alternativních trestů a nalezení účinné reakce na spáchaný trestný čin. Podílet se na řešení sporů mezi poškozeným a obviněným, usilovat o urovnání konfliktního stavu a obnovit respekt k právním normám. Působit preventivně a přispívat k snižování rizik recidivy trestné činnosti.

Vychází z přesvědčení, že trest není jediné dostačující řešení, ale jen forma odplaty.

Universita Tomáše Bati ve Zlíně

Institut mezioborových studií

Jiří Havránek – Výchovná funkce probační a mediační služby

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá mediační a probační službou, jako novým fenoménem v rámci restorativní justice. Poukazuje na její výchovnou funkci při alternativním řešení trestních věcí, probačním dohledu při výkonu trestů nespojených s odnětím svobody a při procesu resocializace u osob propuštěných z výkonu trestu. Je zde popsán vývoj a současnost mediace a probace v západoevropských zemích a v ČR, problémy s uplatňováním v praxi a možnosti jejich řešení.

Práce je složena ze tří částí a dělena do osmi kapitol, které tvoří kostru celé práce.

Klíčová slova

Mediace, probace, parole, restorativní justice, resocializace, alternativní trest, probační dohled, výchovné programy.

Annotation

This bachelor work deals with mediation and probation service, which is a new phenomenon on the field of restorative justice.

It refers to its educational function by an alternative solution of criminal causes, probation supervision during the execution of punishments, which don't use imprisonment, and by the action of resocialization by people who were released from prison. The development and the present situation of mediation and probation in West European countries And in Czech republic, the problems with using them in practice and possibilities of their solution are described here.

The written work consists of three parts and is divided into eight chapters, which constitute the framework of the whole work.

Key word

Mediation, probation, parole, resocialization, restorative justice, alternative punishment, probation supervision, educational programmes.

Použitá literatura :

Doubravová, D., Ouředníčková, L. a kol.: Příručka pro probaci a mediaci. Praha : SPJ, 2001
Matoušek, O. a kol. : Práce s rizikovou mládeží. Praha : Portál, 1996
Stolař, A., Šámal, P. a kol.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha : Beck, 2000

Periodika :

Drašík, A. a kol. : K výkonu trestu a obecně prospěšných prací. : Trestní právo č. 4 a 5, rok 1999
Fenyk, J. a kol. : Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti : Trestní právo č. 7 a 8, rok 1997, č. 10, rok 1997, č. 1,2,7,8, rok 1998
Hanák, V. : Sazba trestu obecně prospěšných prací a jeho přeměna v trest odnětí svobody : Právní praxe č. 4, rok 1998
Hasch, K. : Některé otázky související s podmíněným zastavením trestního stíhání a schválením narovnání jako překážka věci rozhodnuté podle § 11 odst. 1 písm. f) tr.ř. : Trestní právo č. 3, rok 1996
Michl, O. : Parole ? To je přece čestné slovo : poznámky k problematice předčasného propuštění. Příloha k časopisu České vězeňství č. 5 a 6 , rok 1996. Praha: Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, 1997
Ouředníčková, L. : Probační a mediační služba jako nově vznikající oblast sociální práce : Sociální politika č. 4, rok 2000
Sotolař, A. a kol. : Mediační a probační služba v ČR. Současný stav a možnosti dalšího rozvoje. : Právní praxe č. 7 a 8, rok 1997
Sotolař, A., Sovák, Z. : Ke koncepci probační a mediační služby v ČR. : Právní rozhledy č. 6, rok 1996
Sotolař, A. a kol. : K reformě trestního procesu a k nové koncepci mediační a probační služby v ČR. : Právní praxe č. 7 a 8, rok 1997

Sotolař, A. a kol. : K návrhu zákona o justiční mediační a probační službě ve světle připravované rekodifikace trestního práva hmotného a procesního. : Právní praxe č. 4, rok 1999

Suchý, O. : Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání. : Právní rozhledy č. 7, rok 1995